

Selçuklular Döneminde Sincar

Tülay YÜREKLİ*

Abstract

In this article transition period of Sinjar city, today within the borders of Iraq, to the Turkish rule has been addressed. The important cities of Upper Mesopotamia such as Mosul, Sinjar after a short time of subsequent to the Oguz invasion to this region were included by Soltan Tugrul but remained periodically in the hands of former owners. This situation has changed after the death of Malik Shah and the city was ruled by Turkish governors.

Key Words: Seljukids, Sinjar, Mosul, North Iraq

Giriř

Irak'ın kuzeyinde yer alan Musul şehrinin batısına düşen Sincar , kentle aynı adı taşıyan dağın eteğinde kurulmuştur. Irak ve Bilad-ı şam'a giden yol üzerinde yer almasından dolayı stratejik açıdan oldukça mühim bir mevki üzerindedir. Bu nedenle ortaçağlarda el-Cezire Bölgesi (Yukarı Mezopotamya)'ne hâkim olmak isteyen güçlerin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır.

XI. yy'ın ortaları Türk ve Türkiye tarihi açısından yeni bir sürecin başlangıcıdır. 1040 yılında Dandanakan'da Gazneli ordusunun mağlup edilmesiyle Sultan Tuğrul önderliğinde resmen Büyük Selçuklu Devleti kurulurken takriben aynı dönemlerde Türkistan'dan kopup gelen kalabalık Ođuz grupları, Diyarbakır ve çevresi ile Arap Ukayloğulları hanedanının hâkimiyet sınırları içerisinde kalan ve el-Cezire Bölgesi'nin (Yukarı Mezopotamya) önemli yerleşim yerlerinden olan Musul, Sincar, Habur

* **Dr.**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Cođrafya Fakültesi

havalisi ve Telafer'e akınlar yaptılar. Oğuzların büyük bir kısmı giriştikleri mücadeleler esnasında hayatlarını kaybettiler. Geride kalanlar ise Diyâr-ı Bekr bölgesinin kuzeyine yönelerek Haçlılarla mücadele ettiler.

Sultan Tuğrul'un Abbasi halifeliğini baskı altında tutan Şii Arslan Besasiri tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla Bağdat'a gelişi el-Cezîre bölgesinin idari yapısını değiştirecek yeni pek çok siyasi gelişmelere zemin hazırladı. Daha önceleri Besasiri'nin yönetimini tanıyan Musul, Sincar ve diğer yerler Selçuklu devletinin sınırlarına dahil edildi. Böylece bu yerleşim yerleri için idari bakımdan yeni bir dönem başlamış oldu.

Selçuklular Döneminde Sincar

Besasiri taraftarı olan emirlerin tasfiyesine karar veren Tuğrul Bey, Bağdat'ta bulunduğu sırada Selçuklu askerleri Sincar'da Besasiri karşısında tutunamayarak mağlup oldular (Aralık 1057). Bu mücadele sırasında Selçuklu kuvvetleri önderleri Kutalmış ile birlikte bölge halkı tarafından büyük işkencelere maruz kaldılar. Bunu haber alan Sultan Tuğrul hazırlıklarını tamamlayarak derhal Sincar üzerine harekete geçti. Sultan, Sincarlılara, Selçuklu askerlerinden savaşta ölenlerin kulak, burun ve dudaklarını kesip bunları meydanda terketmelerinden ve başlarını mızraklar üzerinde teşhir etmelerinden ötürü kin bağlamıştı. Bu nedenle Sincar'ı cebren ele geçiren Sultan Tuğrul, şehrin büyük camisini ve saraylarını yıktırdı. Bu savaşta 4000 Sincarlı da maktul düştü. Selçuklu tabiyetine dahil edilen kent Sultan tarafından Musul ile birlikte İbrahim Yınal'a bırakıldı.¹

Yınal'ın idaresi oldukça başarılı oldu. Daha tayin edildiğinde ordu-gahta bir dar ağacı kurdurarak kim yağmada bulunursa öldürüleceğini ilan ederek hakimiyeti altındaki yerlerin tahribine engel oldu. Böylece şehrin durumu düzeldi ve eski haline yeniden döndü.²

Daha sonra İbrahim Yınal'ın Besâsiri ile işbirliğine girerek Sultan Tuğrul'a karşı isyana teşebbüs üzerine Sincar bir süre sonra metbu sıfatıyla tekrar eski sahipleri olan Ukaylilere döndü. Bu durum Melikşah'ın ölümüne kadar devam etti. Onun ölümünden sonra Selçuklu ailesi arasında başlayan saltanat mücadeleleri esnasında bir süre daha Ukayloğullarının

1 İbnü'l Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil, fi't-Tarih Tercümesi*, IX, İstanbul 1987, s. 474, 478; el-Bundârî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbatu'l Usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Çeviren. Kıvameddin Burslan, Ankara 1999, s. 10; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çeviren. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, C.I, s. 310.

2 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 2004, s. 60.

yönetiminde kalan Sincar, Musul ve diğer yerlere Türk kökenli emirler vali olarak tayin edilmeye başlandı.

Bu emirlerden Kerbuga Musul'a vali tayin edildikten (1096) sonra Sincar'daki Ukayli hakimiyetine tamamen son verdi³ ve şehrin yönetimi bir Türk emiri olan Arslan Taş el-Bekci'ye tevcih edildi. Onun hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Onunla ilgili bildiğimiz tek şey, h.491/m. 1097-1098 yılında Kerbuga ile birlikte Haçlılara karşı Antakya'da mücadele ettiğidir. Faruk Sümer'e göre onun el-Bekci unvanını taşıması daha önceleri Bağdat'ta bekçilik yaptığını göstermektedir.⁴

Kürboğa'dan sonra 1106 yılında Musul'a vali tayin edilen Çökürmüş döneminde Sincar'ın yönetimi Arslan Taş'ın oğlu Alpi'nin yönetimine geçti. Kendisi Musul valisi Çökürmüş'ün damadı idi. Onun döneminin en önemli olayı Çökürmüş'ün Sincar kuşatması olmuştur (1106). Haleb hakimi Rıdvan b. Tutuş, Rum ülkesine gaza hareketine çıkacağından çevre emirleri çağırılmış, ancak Çökürmüş buna icabet etmedi. Bunun üzerine emirler onun cezalandırılmasına karar vererek onun idaresinde bulunan Nusaybin'e yöneldiler ve şehri kuşattılar. Bu kuşatma esnasında Rıdvan'a destek veren emirler arasında Alpi de bulunuyordu. Kuşatma esnasında Alpi'ye bir ok isabet etti ve yaralı bir halde Sincar'a döndü. Telafer'de kuşatma haberini alan Çökürmüş, Sincar'a yöneldi. Sincarluların mukavemeti ile karşılaşan Çökürmüş, Alpi ile barış yaparak şehri onun hakimiyetinde bıraktı. Sincar'a girişinden kısa bir süre sonra Alpi vefat edince Sincarlular Çökürmüş'e karşı direnmeye devam ettiler. Alpi'nin amcası Temirek'in Çökürmüş'e itaat arzemesiyle şehir, Çökürmüş'e tabi oldu ve şehrin yönetimini Temirek üstlendi⁵.

Sultan Muhammed, Eylül 1106 tarihinde Musul'u ve Çökürmüş'ün elindeki yerleri Çavlı Sakavu'ya ikta edince Sincar da onun hakimiyetine girdi. Kaynaklar Çavlı ile Temirek arasında ceryan eden olaylardan direkt olarak bahsetmiyorlar. İbnü'l Esîr 1106 yılı olaylarından bahsederken Sultan Kılıç Arslan'ın Nusaybin'e gelmesiyle Çavlı'nın Musul'dan ayrılarak Sincar'a gittiğini zikreder.⁶ Çavlı'nın Sultan Muhammed'e isyan içerisinde

3 İzzeddin İbn Şeddâd, *el-Alâku'l-Hatıra fî Zikri Ümera el-Şam ve'l-Cezîre*, Yayınlayan ve tahkik eden. Yahya Abbare, III/I, Dımaşk 1978, s. 124.

4 İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, X, s. 230; Faruk Sümer, *Şahıs Adları*, II, İstanbul 1999, s. 615

5 İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, X, s. 326-327; Hasan Shmaysâni, *Madinat Sinjâr*, Beyrut 1983, S. 109; Omed. I. Jowzali, *Selçuklular Döneminde Musul*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.86, 99-100; Faruk Sümer, *a.g.e.*, II, s. 610.

6 İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, X, s. 339, 342.

olması ve sultanın Musul'u kuşatması üzerine Çavlı buradan Nusaybin'e geçip İl gazi ile ittifak eyleyerek Sincar'ı kuşattı fakat Temirek'in teslimine yanaşmaması üzerine muhasarayı kaldırıp Rahbe'ye doğru gitmek zorunda kaldı.⁷

Muhammed Tapar'ın emirlerinden Mevdud, Kudüs kralı Baudvine karşı 1113 yılında önemli bir zafer elde etti. Bu zaferde payı olan emirler arasında Sincar hakimi Temirek de bulunuyordu.⁸ Bu zaferin ardından Mevdud ile birlikte Dımaşk'a dönen Temirek bir süre burada kaldı. Aynı yıl Mevdud'un öldürülmesi üzerine onun hazine ve silahlarını sultana gönderen Temirek, Sincar'a döndü.⁹

Sultan Muhammed, Emir Mevdud'un öldürülmesi üzerine Emir Aksungur el-Porsuki'yi Musul ve civarına vali tayin edince Temirek ona itaat etti.¹⁰

h.509/m.1115-1116 yılında Sultan Muhammed, Musul'u Cüyüş Beğ'e ikta olarak verince¹¹ onun hakimiyetine giren Temirek, İmadeddin Zengi, Melik Mesud b. Muhammed ve Cüyüş Beğ ile birlikte Irak üzerine yürüdüklerinde onların yanında yer aldı (1118).¹² Temirek 1123 tarihinde vefat etti.¹³

Musul valisi Kasımüddeve Aksungur'un 1126 yılında katledilmesinden bir süre sonra Musul ve ona bağlı yerler Atabeg İmadeddin Zengi'ye tevcih edilmesiyle Sincar Zengiler hâkimiyetine dahil edildi.

7 İbnü'l Esîr, a.g.e., X, s. 368.

8 Kalanisi, *Zeylu Tarih-i Dımaşk*, Beyrut 1908, s. 185; Faruk Sümer, a.g.e., II, s. 611-612, 680. Sümer, emirin adını Tümyürek olarak okumuştur. Kalânisi emirin adını Temirâk olarak kaydeder ve Arslantaş'ın oğlu olarak zikreder.

9 İbnü'l Esîr, a.g.e., X, s. 396.

10 İbnü'l Esîr, a.g.e., X, s. 399.

11 İbnü'l Esîr, a.g.e., X, s. 409.

12 İbnü'l Esîr, a.g.e., X, s. 428.

13 Faruk Sümer, a.g.e., II, s. 611-612, 680.